

Eräistä suomen ja viron sanoista

1. Vir. *kurtma*, inkeriläis-vatj. *kurttaa* ym. 'valittaa' ja mordv. *kortams* 'puhua'

Paasonen on Mordwinische Chrestomathie s. 82 yhdistänyt mordv. *kortams*, *kor'tams* 'sprechen, reden' verbin suom. sanaan *kertoa*. Tämä aikoinaan hyväksytty yhdistelmä on sittemmin saanut väistyä toisen, todennäköisemmän tieltä. Sen mukaan s. *kertoa* on *kerta* sanan johdannainen. Kalima näet sanoo Itämerensuom. kielten balttilaiset lainasanat s. 117: »Pitäisin luultavampana, että myös *kertoa* 'erzählen, beschreiben' on *kerta* sanan johdannainen eikä = md. *kortams*, E. *kor'tams* 'sprechen, reden' . . .». Samalle kannalle on asettunut myös Hakulinen SKRK I 247: »*kertoa*, alk. 'kertailla, toistella' (vrt. *kerrata* murt. = 'juoruta')», vrt. mts. 266.

Mordvan sanalle pitäisi siis löytää uusi selitys, ja näyttää olevankin mahdollista yhdistää se erääseen toiseen ims. sanueeseen, jota virossa edustaa (Wied.) *kurtma*, prees. *kurdan*, (Pärnumaalla) *kuitsima* 'klagen, sich grämen, sich abhärmen, bereuen, beklagen', murt. *lojus kurdab oma karjas-maad taga* 'das Vieh trauert, hat Heimweh, nach seiner Weide', ära *kurtma* 'sich abhärmen, verkümmern, mager werden', etelävir. *kurtma*, prees. *kurdan* 'stehen, sich befinden'. Sanalla on vastine Virossa inkerissä vrt. *kurttelõ* 'kurdab', *kurtan* 'kurdan' (= valitan) allekirj. Rosona murde pääjooned 18 (§ 28, b)

ja ainakin Kukkosin vatjassa: SUSI LXIII 167 *ain vā kurtteeli nāiskoera* 'aina vain valitteli laiskuri', *kurtteB* 'valittelee', 171 *hāṅkurtteeli* 'Hän valitteli'. Se esiintyy luonnollisesti myös usein Länsi-Inkerin kansanrunoissa, vrt. esim. SKVR III: 1 92 (n:o 191: 13, Soikkola tai Narvusi) *Kelle kurtan kurjuueni*, sama s. 94 (n:o 197: 91), s. 139 (n:o 261: 87, Narvusi) *Siell' mie kurttasin kurjan jälen*, s. 548 (n:o 1055: 15, Narvusi) *Älä kurta kupias raukka!*, s. 618 (n:o 1200: 63, Soikkola) *Seppoi ei kurta kultiaa*, s. 67 (n:o 144: 200, Narvusi) *Kurttelisin kuorijalle* (= valittelisin äidille), s. 172 (n:o 316: 41, Soikkola) *Alkoi kurtella kuningas*, s. 492 (n:o 939: 3 Narvusi) *Emyt kurttelee kyllää*.

Wiedemann on vir. *kurtma* sanan esittänyt kahtena eri artikkelina: 1) *kurtma* 'klagen jne.' sitä seuraavine äsken esitettyine lausenäytteineen ja 2) etelävir. 'stehen, sich befinden', viitaten viimeksi mainitun johdosta siihen, että sillä on liiviläinen vastine. Tällöin on ilmeisesti ajateltu liiv. verbiä (Kettunen Liv. Wb.) *kuřtā*, prees. *kūrītāB*, Salatsin liiv. *kurt* prees. *kūrītub* 'stehen bleiben; sich lagern', esim. *ni'emāt kūrītāBv*, *igbāt kūrītām* 'die kühe lagern sich, bleiben lagernd'. Kettunen on mk. epäröiden olettanut, että liiv. *kuřtā* saattaisi olla laina lätistä (< lä. *kurt* 'feuer anmachen') ja että etelävir. *kurta* 'stehen, sich befinden' olisi lainattu liivistä. Tämä lätiläinen laina oletus tuntuu sekä semasiologisista että äänteellisistä syistä (huomattakoon, että lä. sanassa *t* on infinitiivin päätte, joka tuskin on voinut siirtyä liiv. vartaloon) olevan tuskin hyväksyttävissä, ja yhtä vaikeasti perustelta-valta tuntuu tässä liiv. lainan edellyttäminen etelävirossa. Vir. *kurtma* sanan silpomiseen kahdeksi eri sana-artikkeliksi, jota Wied. on ajatellut, ei näytä olevan syytä, kuten käy ilmi siitäkin, että *kurtma* 'klagen jne.' sanan alla esitetyissä Wied.:n esimerkeissä on aineistoa (huom. *lojus kurdab...*, *ära kurtma*, jotka ovat yhteydessä nautaeläinten seisoskelemiseen ruokahaluttomina lautumella ja siitä johtuvan »koti-ikävän» sekä laihtumisen kanssa), jotka pikemminkin kuuluvat 'seisoskelemista' kuin 'valittelemista' merkitsevän *kurtma* sanan yhteyteen. Tämä osoittaa, että rajan vetäminen kahden oletettavan eri vir. sanan väliin tässä tapauksessa ei ole helppoa ja että sitä tuskin tarvitsekaan tehdä. On ajateltavissa, että vir.-vatj.-inkeriläinen *kurttaa*, *kurtella*, *kurtma* 'klagen, beklagen' ja etelävir.-liiviläinen *kurtma*, *kuřtā* 'stehen, sich befinden; sich lagern' ovat saman sanan eri kehitystasasteita, jotka ovat lähteneet yhteisestä alkuperäisestä merkityksestä 'valittaa'. Nautaeläinten »valittelu» ilmenee näet siten, että eläin seisoskelee ruokahaluttomana, ja siitä syystä onkin eläimistä puhuttaessa sanan alkuperäinen merkitys 'valittaa' voinut kehittyä 'seisoskeluksi'. Tähän merkityksenmuutokseen saattaa ehkä olla eufemistisiakin syitä, kuten usein on laita karjatalouden alalle kuuluvan ims. sanaston merkityspuolen kehityksessä, niinkuin esim. 'teurastusta' ja 'kuohitsemista' merkitsevissä sanoissa, ks. Nirvin Sanankieltoja teoksen ss.

9, 206 ja seurr., 258 ja seurr. Tähän on verrattavissa vir. (Wied.) *norg*, gen. *noru* (*nork*) 'Missmuth, Verdriesslichkeit, Unlust', *lojus jääb norku* (*norgu*) 'das Thier wird unlustig, lässt den Kopf hängen' ja vastaavan verbin *norutama* 'den Kopf hängen lassen, verdrossen, missmüthig, tiefsinnig sein' suhde, koska po. verbin kansankielessä (ainakin paikoin, esim. Tartonmaalla) usein voi käsittää yksinkertaisesti 'haluttomana, huonotuulisena seisoskelemista' merkitseväksi.

Jos siis asettuu — kuten äsken sanotusta päättäen pitäisi olla oikeus asettua — sille kannalle, että ims. *kurtta*-vartaloisen verbin alkumerkityksensä on ollut 'valittaa', ei näytä olevan voittamattomia esteitä sen ja edellä mainitun mordv. *kortams* 'sprechen, reden' verbien etymologiselle yhdistämiselle. Äänteellisiä esteitä ei tälle yhteenkuuluvuudelle ole (vrt. esim. suom. *kutoa*, etelävir. *kudama* ~ mordv. *kodams* Paasonen mts. 80; vir. murt. *kuut-sima* < *kurtti*-, vrt. Toivonen, Vir. 1930, s. 91 seurr.). Matka 'valittamisesta' 'puhumiseen' ('sanomiseen') ja päinvastoin on yhtä lyhyt kuin 'kiittämisestä, kehumisesta' 'sanomiseen' ja 'kertomiseen', jota viimeksi mainittua merkityksenvuorottelua tapaamme ims. taholla verbeissä *kiittää* (vir. *kiitma*, liiv. *kiiṭṭä*) ja *kehua*, kuten Paavo Siro on osoittanut SUST XCIII 102—5 (ks. erittäin s. 105). 'Valittaminen' on 'puhumista' *in malam partem*, 'kiittäminen' ja 'kehuminen' — *in bonam partem*, siis kumpikin saman toiminnan eriarvoisia muotoja. Nykysuomen Sanakirjan I osassa *haastaa* sanan kohdalla esitetty J. Aholta poimittu lause *Omia asioitaan se [kuusi] h:aa, omia huoliaan humisee* osoittaa, että tämäkin puhumista merkitsevä verbi on eräissä yhteyksissä lähellä valittamista — vaikkei muuten ims. puhumissanastossa, ikävä kyllä, ole (ks. Siro mt.) 'puhumisen' ja 'valittamisen' vuorotteluun viittaavia suoranaisia paralleelleja. Indo-eurooppalaisella taholla voisi tällöin tulla kysymykseen, kuten prof. N. Holmer Lundissa on huomauttanut, kirkkoslaavil. *glagolja* 'puhua', jos se on etymologisessa sukulaisuudessa ruots. *klaga* 'valittaa', saks. *klagen* ym. verbeihin, edelleen saman tutkijan huomautuksesta voinee viitata ven. *govorit'* 'puhua' ~ kreikan *γῶα* 'valittaa' (Walde-Pokornyn etym. sanakirjassa rinnastetut) paralleeliin ja ehkä myös tokharin verbiin *veñam* 'sanoisin', jota on koetettu yhdistää muinaisisl. *veina* 'valittaa' (vrt. saks. *weinen* 'itkeä') sanaan. Nämä indo-eurooppalaiset paralleelit onomatopoeettisina sanoina ovat kaikki vertauskohdiksi tietysti jonkin verran epävarmoja, kiistanalaisia etymologioita.

2. Inkeröismurteen *läätä* ja sen vir. vastineita

Toivonen on Vir. 1949 47—49 olettanut, että inkeröismurteiden (ja Kukkosin vatjan) *lätä* : *läkkän* (*läkkän*) 'puhua' verbi ja inkerin karj. *lägädäk*

(?) 'sprechen' ei ole johdettu *läkä* nominaalivartalosta (vrt. vir. *läga* 'Schleim jne.' ym., kuten P. Siro SUST XCIII 156 on olettanut), vaan että se kuuluu ims. kielissä ja mordvassa tavattavan deskriptiivisen 'hengittää, huokua, puhalttaa' merkitsevän *läk(k)ä*-vartalon yhteyteen (vrt. veps. *läkätada* 'läähättää, vohkaista', vir. *läkastama, läkatama* jne. 'ersticken, würgen, ... stark husten, verdumpfen', mdE *läkams* 'athmen, hauchen, wehen' ym.) ja että sen sukulaispiiriin saattaa kuulua myös onomatopieettis-deskriptiivinen ims. verbi, joka esiintyy suomessa (Lnr.) muodossa *läkistä* 'ästadkomma oljud', vir. (Wied.) *lägisema* 'lärmen' (siitä nomini *lägin*, gen. *-ina* 'Lärm, Geschrei'). Jo aikaisemmin (v. 1943) oli Kettunen SUST LXXXVI 159 (huom. myös alamuist. I siellä) ottanut puheeksi pohjoisveps. (Pervakoin) deskriptiiviverbin *läkätada* (vrt. lauseessa *tēi'denke läkätan läkätan da i kqiken kadotan* 'teidän kanssanne lörpötän lörpötän ja kaiken kadotankin', vrt. myös siv. 268 *ludiks läpatam* 'vepsäksi palpatamme') ja yhdistänyt sen ink. *lätä* verbiin: »Tähän kuuluu inkeroisurteen *lätä*: *läkkän* 'puhua', joka on siis täysin onomatopieettista alkuperää, kuten puhumista merkitsevät sanat yleensä.»

Samanaikaisesti Toivosen kirjoituksen kanssa oli Virittäjän toimituksen käytettävissä allekirjoittaneen pikku kirjoitus, jossa inkeroisurte-*vatj. lätä* verbiä samoin verrattiin suom. *läkistä* ja vir. *lägisema* verbiin ja pidettiin sitä niitten kanssa sukua olevana deskriptiivisenä sanana. Tätä sukulaisuus-oletusta allekirjoittaneen puheenvuorossa tuki mm. inkeroisurteissa tavattava 'puhetta' merkitsevä nomini, jota Toivonen ei kirjoituksessaan mainitse ja joka on johdettu deskriptiivisestä *ise*-verbistä sekä osoittaa puolestaan, että inkeroisurteessakin on aikoinaan tunnettu 'puhumista' merkitsevä vastaava verbinvartalo *läkise*:- vrt. Porkalla Ueber den ingrischen Dialekt 119 *läkkiinä* 'Sprechen' (< *läkinä*), A. Sovijärvellä Foneettis-äännehist. tutkimuksessa Soikkolan murteesta 228 *sīhe heil läkkiinä loppuž* ja allekirjoittaneen Viron Inkerin kreikkalais-katolisten murteesta 1920-luvulla muistiinpanema *läkinä* 'puhe'. Po. kirjoitukseni ei silloin tullut painetuksi, mutta Toivosen kirjoituksen lisäyksenä siinä ilmaistuissa ajatuksissa on ehkä sittenkin sen verran mielenkiintoa että kannattaa ne hiukan muokattuina ottaa uudelleen puheeksi.

Siron mk. esittämän *lätä* verbiä valaisevan inkeriläisen aineiston täydennykseksi sopinee tässä yhteydessä lisätä muutamia esimerkkejä sen käytöstä inkeriläisessä kansanrunoudessa, joka mm. sisältää eräitä sen johdannaisia (*läkäellä, läköitellä*) ja osoittaa *läkinä, läkine* nominin olevan käytännössä kansanrunojenkin kielessä: Länsi-Inkerin runoissa SKVR III: 1 35 (n:o 75: 9—10, Narvusi) *Alko neiolle lä'ätä, Puhella punaposelle*, ibid. (r. 21) *Alko neiolle läätä*, ibid. (r. 54) *Suin saoi, sanoin läkkäis*, s. 68 (n:o 145; 22) *Läkkäjää*

lapsilleen, s. 161 (n:o 301: 63, Soikkola) *Eipä kyntäjät läkkää*, *ibid.* (r. 65) *Aloit kyntäjät läätä*, *ibid.* (r. 37) *Mie sisoi läkäelin*, s. 298 (n:o 551: 15) *Kuu vastaan läkäsi*, s. 582 (n:o 1161: 37) *Nii lapsi läkäellöö*, s. 613 (n:o 1198: 6) *Vaite vastaa läkkäis*, s. 619 (n:o 1200: 109) *Nii Seppoi läkäellöö*: »*Sill ei neitoinen läkkää, . . .*», s. 662 (n:o 1244: 40, Soikkola) *Ja läkkää lämmäät läkkiinät*, Keski-Inkerin runoissa SKVR IV: 2 s. 151 (n:o 1851: 34—35, Serebetta) *Tammi kielelle rupeis*, *Läkinälle luotteliis*, s. 162 (n:o 1870: 30 Serebetta) *Lääppäpäät läkäelliit*, s. 174 (n:o 1885: 52—53, Tyrö) *Neitoi kielille ruppeis*, *Läkinöille laitteliis*, s. 248 (n:o 1962: 45—46, Hevaa) *Emoin kysyttellöö*, *Issoin läköittellöö*, s. 356 (n:o 2107: 64—65, Kaprio) *Oroi kielelle ruppeis*, *Läkinehille laitteliis*, s. 253 (n:o 1970: 15—16, Hevaa 1) *Oloi kieloilten panniis*, *Läkinöillen luotteliis*. — Siis *läkinä*, *-ne* johdannainenkin on Inkerissä hyvin tavallinen.

Toivosen esittämän *ims.-mordv. geminaatallisen läkkä-vartalon* johdannaiset saattavat tosiaankin viitata alkumerkitykseen 'hengittää, huokua, puhaltaa', kuten T. on olettanut, ja jos ottaa huomioon *kk ~ k* vaihtelun mahdollisuuden deskriptiivisanoissa, saattaa inkeroismurt. **läkä(i)ðä*-vartalokin sekä *ims. verbivartalo läkise-* olla sukua sen kanssa. Siinä tapauksessa tarjoaa *sm. puhua* (jonka alkumerkitys on ollut 'puhaltaa' yms.) sopivan paralleelin *läätä* verbissä tapahtuneelle merkityksenmuutokselle. Mutta pitäen silmällä *läätä* verbissä tavattavan vartalon yksinäisklusiilisuutta (*lägädäk* toisinnossa voi olla analoginen *kk*-vartalo, joka saattaa olla kotoisin esim. preesensmuodoista *läkkän*, *-t* ym. vahva-asteisista inkeroismurt. geminaatio-tapauksista) ja inkeroismurt. *läkise*-vartaloa (vrt. siitä johdettua *läkinä* nomina!), tuntuu todennäköisemmältä, että *po. puhumista* merkitsevä verbi — ollen lähinnä sukua suom. *läkistä* ja vir. *lägisema* verbin kanssa — on alkuaan lähtenyt merkityksestä 'meluta, huutaa' ja että merkitykseltään eri suuntaan viittaavat geminaatalliset **läkkä*-vartalon johdannaiset kenties ovat vain kaukaisempaa sukua tälle yksinäisklusiiliselle pesyeelle — jos ne yleensä ovat sukua.¹ Siinä tapauksessa *lätä* verbi kuuluu merkitykseltään samaan 'puhumista' merkitsevien sanojen sarjaan kuin vir. *rääkima* (jota Kettunen esim. edelleenkin päinvastoin pitää ala-saksalaisena lainana) ja liiv. *rekkändä* verbit, joihin nähden ks. Siro mts. 145—6 ja 150—1.

Sitä, että tapauksessa *lätä* ja *läk(ki)inä* on ensi sijassa lähdeittävä yksinäisklusiilisesta vartalosta, jonka merkitys on lähinnä kuulunut deskriptiivisen 'melu, huuto, häly yms.' kategoriaan, näyttää puolestaan tukevan myöskin seuraava vir. sukulaissanapesye — siitä huolimatta että se alussa vaikuttaa melko kaukaiselta. Kysymykseen tulee nimittäin etelävir. (Wied.)

¹ Vepsästä on muistiin merkitty mm. *läppä*-vartaloinekin merkitykseltään *läkkä*- ja *läkä*-vartaloille läheinen onomatopoeittinen verbi (ks. Kettunen mts. 158 *venaks läpätab bašta* 'venättä pälpättää puhua'), joka tietysti on näistä pidettävä aivan erillään.

läginema ~ *lägünemä* 'anfangen zu brennen' ja sen faktitiivinen sukulainen *läütämät* 'anzünden, anstecken, entzünden', *üles läüdetü* 'brünstig, in der Brunst', (myös vir. kirjakielessä) *läitma* 'entzündend, erwärmen; — intr. 'leuchten, schimmern'. Etelävir. *läüt(ä)mä* esiintyy myös saman murteen kirjakielessä sen alkuaajoista pitäen, vrt. esim. UT 1686 Matt. V: 15 *ei leüdetä*, XXII: 7 *leüit neide Lihna pallama*, Jakob III: 5 *pallama läüdeb*. Po. verbivartalot **läküne-* ja **läyü-ttä-* lienevät molemmat saman deverbaalinominin **läkü* johdannaisia, joka puolestaan lienee ollut ylenpänä käsitellyn *läkise-* resp. **läkä(i)ä-*verbin johdannaisia, vrt. sm. *humu* (verbeistä *humisee*, *humajaa*), *häly*, murt. *inu* 'ininä', *pöly* (verbistä *pölisee*) ym. Hakulisella SKRK I 193, § 55, 30. On todennäköistä, että tulen syttymisestä aiheutuva ääni, »läkinä» resp. »läky» on alkuaan ollut identtinen sen deskriptiivisen »läkinän» kanssa, josta sittemmin inkeroisismurteessa on kehittynyt puheen *läk(ki)inä* resp. *läkäminen* (>*läkkää-*). Samanlainen merkitysopillinen kehityksenkulku on todettavissa suom. murt. *haastaa* 'puhua' verbin aunukselaisessa vastineessa *hąastoa*, vrt. *vai tuli hąastaw kegälehis tüle!* ym. Siro mts. 141—2. Tässäkään tapauksessa ei luultavasti lähtökohtana ole ollut merkitys 'hehkua' kuten on oletettu (vrt. mm. Hakulinen Studia Fennica I: 2 181), vaan palamisen tai kekäleiden hehkumisen yhteydessä syntyvä ääni, tulen »läkinä» tai »pakina».

3. Vir. *sarnane* 'tapainen, kaltainen, -lainen' ja suom. *saarna* sukuineen

Vir. adj. (ks. Wied.) *sarnane*, gen. *sarnatse*, *sarnase* ~ *saarnane*, *sarnaline*, *sarnadune* 'ähnlich, gleich, -förmig, von einer Art oder Beschaffenheit (mit Bestimmungswörtern)', *ei-ming-i-sarnane* 'keinerlei', *mehe-s. naene* 'männliches Weib', *möne-s.* 'mancherlei', *näu-s.* 'ähnlich aussehend', *se-da-s.* 'solcher, dergleichen', ja *muud seda-sarnast* 'und dergleichen', *tema-sarnane* 'seines gleichen', *ihe-s.* 'gleich, ähnlich' on toistaiseksi vailla etymologista selvitystä. Lainasana se ei ole, mutta sille ei ole tietääkseni perustellusti esitetty vastineita sukukielistäkään. Vir. Wied. *sarnane* 'schwach, schwächlich, gebrechlich, kränklich, schwanger' (vrt. *sarnatsed ilmad* 'schlechtes Wetter', *olen täna nenda sarnane* 'mir ist heute so unwohl' jne.), jonka Wied. esittää eri sana-artikkelina, lienee saman sanan erimerkityksinen myöhäisempi (osittain eufemistinen, vrt. 'schwanger!') kehitystaste. Po. merkityksenkehitys on läheinen sille, mikä on tapahtunut vir. koillismurt. sanassa *mogumane* = *veider* (= kummallinen, omituinen), joka etymologisesti kuuluu vir. inkerin *mokoma* 'semmoinen', s. Lnr. *mokoma* 'den l. sådan der, slik, enahanda; ansenlig, vacker, utmärkt, förträfflig (vanl. iron.)' (vrt. mm. *mene m.* 'gå din slyngel' jne.). Vir. kirjakielessä on po. *sarnane* adjektiivia — joka Wiedemannin sanakirjan ja pohjoisvir. murteiden kielenkäytön mukaan on erikoisesti bahuvihiilitännäisissä

käytettävä adj. — tämän vuosisadan ensimmäisinä vuosikymmeninä runsaasti käytetty myös merkityksessä 'semmoinen, sellainen', mikä 1920-luvulla tuomittiin venäläisenä käännöslainana (vrt. ven. *podobnyj* '-tapainen, kaltainen' ja 'semmoinen, sellainen') eikä tämä merkitysvivahdus siitä pitäen enää ole ollut sallittu korrektissa kirjavirossa.

Jo 1600-luvun vanhassa kirjavirossa esiintyy *sarnane* adjektiivia hyvin runsaasti, huomattavasti runsaammin kuin nykyvirossa, kuten seuraavista esimerkeistä selviää: G. Müllerillä (vuosina 1600—1606) SbGEG XV s. 55 *iñesarnanne*, 64 *kahesarnse Nyme kaas*, *ibid. kwssarnast*, 127 *keickesarnatzel kombell*, 63 *Mingksarnse*, 229 *mittosarnane* . . . *Risti*, 83 *mōñesarnatzel kombel*, 64 *mōñesarnast Nymedt*, 155 *muhdsarnpst* (= *-sarnast!*), 12 *Mincksarnatzel kombel*, 34 *mincksarnatze suhre auwo sisse*, 98 *neliasarnse assia prast*, 158 *Nellisarnast Oppetust*, 58 *üchesarnse Auwo* . . . *siddes*, 211 *se Roho sarnane on*, 217 *on* . . . *sarnane*, H. Stahlilla Leyen Spiegel s. 550 *mesarnaset Sannat needt onmat* 'was dass für Wörter seyn', 559 *mesarnane auwus Ande* 'wie eine herrliche Gabe', 576 *Mesarnane suhr heh Tegko on* 'Was das für eine grosse Gutthat sey', 672 *mesarnane negko temmal olli* 'wie er gestaltet war', 620 *Mesarnane se Jssa on* 'Welcherley Vater ist', 555 *ep mitte | minckitsarnasel kombel | 'nein | keines wegcs |*, 559 *minckitsarnasel kombel* 'nichts', 591 *minckit sarnasel kombel* (ilman käännöstä), 554 *lebbi monnesarnaset keicke Jлма keelet* 'durch vielheit aller Welt Zungen', 709 *onmat monnesarnaset* 'sind mancherley art', 620 *sesarnane* 'solcherley', 552 *öhesarnane Wehjest ninck Auwust* 'gleicher Macht vnd Ehren', 620 *öhesarnaset* 'gleich', Gutsclaffin Observationes -kieliopissa (v. 1648, Helsingissä säilytettävän kopion mukaan) »solch talis, *nisuggune Item nisarnane*», Saareste-Cederbergin EKVM 104, 110 (Gutsclaffin raamatunkäännös) *meije sharnazes* (= kaltaiseksemme), *koaki sharnane om* (= jonkun kaltainen on), sama teos s. 130 («Saarenmaan käsi-kirjoitus») *me sarnane lohm meie olleme*, 140 (R. Brocman) *So Wihesarnse Reija Wehst*, 142 (G. Saleman) *On öhesarnast*, 172 (etelävir. raamatunkäännös) *om ütte Kunninga sahrnane*, 205 (sama teos) *täma saarnast*, 232 (J. H. Creidius) *ühhe Perremihhe saarnane*, 256 (etelävir. hautausvirsi v. 1697) *Ta saarnast*, 260 (sama virsi) *temmä saarnust* (-ust kai riimisanan *Armust* vaikutuksesta), 362 (plakaatti v. 1696) *temmä sarnase Kaupa ehs*, 298 (1700-luvun alku, »Tukholman käsikirjoitus») *on ühhe Maja Jszanda sarnane*, A. Thor Hellen Kurtzgefasste Anweisung teoksessa (v. 1732) s. 174 *sarnane* 'gleich, ähnlich', *sarnadus* 'die Gleichheit', 141 *monnesarnane* 'mancherley'. Vir. Raamatun ensi painoksessa (v. 1739) ei *sarnane* sanan merkityspuoli näytä enää eroavan nykyaikaisesta, vrt. Jes. 51: 12 *kes heina sarnatseks sawad?*, Job 16: 3 *need tule sarnatsed sannad*, I Kunink. 3: 13 *ei pea so sarnane ollema*.

Kuten edellisestä näemme, esiintyy siis vanhassa kirjavirossa joukko bahuvrihiliitännäisiä, jotka nykykielen (kirjakielen, mutta luultavasti mur-

teidenkin kannalta) ovat arkaismeja: *ime-*, *kahe-*, *kuus-*, *keige-* (*kõige-*), *mõne-*, *neli-*, *me(e)-*, (= *mis-*, *mille-*), *mink-* (= *mille-*), *mingi(t)-*, *nii-sarnane*. On ilmeistä, että 1600-luvun vir. kirjakielessä ja luultavasti (pohjois)vir. kansankielessäkin *sarnane* adjektiivin käyttö on ollut nykyistä huomattavasti laajempi. Stahlin *Hand- und Haussbuch* teoksen neljännessä painoksessakin (ilmestynyt v. 1693, kts. Tulimuld 1953 ss. 145 — 7) huomaa sen, vrt. sen eri osista poimittuja esimerkkejä kuten *missarnane* 'minkälainen', adv. *monne-sarnasel't*, *Nisarnan^e*, mon. *nisarnaset*, *Seddasarnast muhd*, *ühhesarndset* ym. Mutta 1600-luvun kirjakielessä on vielä esiintynyt myös substantiivi *sarn* (gen. *sarna*), jonka Wied. merkitsee yksinomaan runokieliseksi (»pt») ja esittää muodossa *sarna* 'so wie, nach Art', siis yksinomaan adverbina. Müllerillä se on mainitussa teoksessa melkein yhtä tavallinen kuin adj. *sarnane*, esim. s. 11 *mincksarn* (= minkälainen), 63 *mingksarn nymi*, 61 *sesarn suhr röymu* 'semmoinen suuri ilo', 76 *üx sesarn Puh*, 11 *se sarna*, 101 *üx sesarn suhr Loyus* (= [yksi] semmoinen iso luontokappale), 120 *on üchesarnan* (= yhtäläinen, samanlainen) *igkew* (*-sarnan* luultavasti genet.), 10 *meddy sarnax . . . on sanut* (= kaltaiseksemme on tullut), 53 *meddy sarnax sanut*, 167 *Palgke sarnax sanuth* (= kasvojen kaltaiseksi on tullut), 215 *üche Jallakeüya sarnax*. Tätä *sarn* sanaa tavataan jonkin verran vielä myöhemminkin 1600-luvulla, vrt. esim. Saareste-Cederberg mts. 61 (Joh. Taustius) *otze se sarn Lust*, s. 62 (G. Saleman) *Se on nisarn Pulma-Luggo*, 65 (sama tekijä) *nisarn mötte ja mincksarn Röhm*, siis *sesarn*, *niisarn* (= semmoinen, sentapainen), *minksarn* (= minkälainen), ja vieläpä Stahlin v:n 1693 *Hand- und Haussbuchissa Nisarnd Sündmiss^e* ja *Ni monnisarn* (= monenlainen) *on*. Tämä *sarn* on nykyisin katsottava arkaismiiksi.

Mikä tämä vir. *sarn(ane)* sitten lienee, jolla ei tiedetä olevan varmoja vastineita edes lähisukukielissä? Mielestäni se on etymologisesti yhdistettävissä suom. *saarna* 'Predigt' sanaan, vrt. edelleen siitä johdettua verbiä *saarnata* 'predigen', karj. *šoarna* 'Märchen', aun. TAK 99 *soarn|a*, *-nu* 'tarina, satu' ~ *suaru*, veps. *sarn*, jonka etymologiaan nähden ks. esim. Paasonen SUST XLI 109—110, Uotila SUST LXV 42, 353, sama Sürjänische Chrestomathie 151, Setälä FUF IV 151, P. Siro SUST XCIII 178—9 (erittäin alamuist. 1 s. 178), Toivonen Öpetatud Eesti Seltsi Toimetused XXX 742 ja Posti FUF XXXI 67. Etäsukukielistä sille on esitetty vastineita lapista (Norjan lp. *sardne* 'rede, predigt, vortrag' jne., < suom.), (?) tseremissistä (*šarnem* 'meminisse'), syrjäänistä (*šornü* 'rede, gespräch' jne.) ja ostjakista (*sarnäyäm* 'hervorzaubern, durch Zaubersprüche herbeirufen'). Po. sanapesye siis on nähtävästi merkitykseltään alkuaan kuulunut 'puhetta' ja 'puhumista' ilmaisevien sanojen piiriin. Vir. *sarnane*, *saarnane* ym. sanoja ei merkitysopillisista syistä ilmeisesti ole uskallettu ottaa tähän yhteyteen.

Oikealla tolalla on sittenkin ilmeisesti E. Itkonen FUF XXIX 269, verra-
tessaan toisiinsa suom. *saarna* ~ suom. murt. *sarnainen* 'ähnlich', jota viimeksi-
mainittua suom. sanakirjat eivät tunne sen paremmin kuin Sanakirjasäätiön
kokoelmatkaan ja joka ehkä on varsinaissuomalaista perua sekä tarkalleen
vastaa vir. *sarnane* adjektiivia. Paitsi p.o. harvinaista suom. murreseanaa
kuuluu (ehkä virolaisuutena?) tähän yhteyteen vielä länsi-inkeril. kansan-
runoudessa tavattava *saarnallinen* 'kaltainen', 'tapainen', vrt. SKVR III: 3
681 (n:o 4274: 9—10, J. Granön muistiinpanoissa Bugenesta Siperiassa)

Piirakat reen pituiset,

Leivät saijan saarnalliset (= vehnäleivän kaltaiset).

Vir. *sa(a)rmane* ja (vanh.) *sarn* sekä suom. (?) *sarnainen* ja *saarnallinen* sanojen
kuulumista suom. *saarnan* ja sen suomalais-ugrilaisten sukulaisten etymologiseen
pesyeseen on merkitysopillisesti perusteltava semasiologisin parallele-
lein. Po. rinnastusta tukee voimakkaasti paralleelina tarjoutuva vir. *jutt*
'Rede, Gespräch' (samasta vartalosta on tiettävästi johdettu vir. *ütlem* 'sa-
gen' verbi) ja suom. *juttu* 'Gespräch' pesye, joka karj.-aun.-lyydin taholla
merkitsee 'tapa, laji' resp. (adjektiiveissa) 'tapainen, -lainen', vrt. esim.
Genetzin TVKK 86 *jüttü* 'tapa, laji', *ühen jütün, kaiken jütüin, jüttüö-*, nomin.
jütüš 'tapainen, -lainen', *kaiken jütüš* 'kaikenlainen', saman tekijän TAK
52—53 aun. *jüttü* 'tapa, laji', *ühten jütüin on* 'samalla lailla on', Säämäjärvi
jüttümä = Suistamo *jüttünäze-*, nomin. *-äne* ~ *jüttüö-*, nomin. *jütüs* (?), *ühten j.*,
kaiken jütüttü 'kaikenlaista', *roih briha endizen jütütteh* 'nuorukainen tulee enti-
sellensä', P. Pohjanvalo, Salmin murteen sanakirja *jytys* 'sellainen', *yhten*
jytys, jyttymäne '-lainen' ym., Kujolan Lyydiläismurteiden sanakirja lyyd.
düttE 'tavalla, lailla'. Suom.-vir. *juttu* ja karj.-aun.-lyyd. *jüttü, jütüš* ym.
etymologiseen identtisytyteen nähden ks. esim. Setälä YSÄH 440, Ojansuu
Karjala-aunuksen äännehistoria 154, Kalima Itämerensuomalaisten kielten
balttilaiset lainasanat 180 ja Posti Eesti Keel 1937 110 (siellä kuten myös
Tunkelo VeKÄH 399 § 213 19 mm. veps. vastineita karj. *jütüš* tyypille).
Eräässä arveluttavassa tapauksessa näyttää *juttuinen* merkityksessä 'kaltainen'
esiintyvän (inkeroismurteesta kulkeutuneena?) vatj. kansanrunoissakin SKVR
IV 3 s. 740 (n:o 4683: 11—12, Matinkylä, A. A. Borenius) *Nyt siä meelty*
et mehhissi, Muunn et munnujutteessassi. Jos tämän säkeen saa tulkita = *münnut*
munnējuttuzessi (tai *münnu et . . .?*), olisi *munnujutteessassi* käännettävä 'muiden
kaltaiseksi'. Alamuist. 10 ja 11 mk. on *Muunn* selitetty *muunn(u)* ja *munnu-*
jutteessassi selitettykin sanalla 'kaltaisessi' (= kaltaiseksi).

'Puhumista' merkitsevän sanan kehitymistä 'tapaa' merkitseväksi voi
todeta myös *puhua* verbissä ims. alueella, vrt. *puhuva* partisiipin merkitystä
J. Mustakallion mukaan Vir. I 56 moderatiivisessa liitännäisessä *mustan-*
puhuva (= ? mustahko, tumma, mustanpuoleinen) Vuokkiniemen Akon-

lahden karjalassa. Tässä tapauksessa on alkumerkitys 'puhuva' edelleen kehittynyt 'kaltainen, tapainen, -lainen' merkitykseksi — kylläkin eri tavalla kuin *sarn(ane)* ja *jütti* (*jütüs* jne.) tapauksissa, sillä täällä on merkityksenmuutos tapahtunut ei attributiivisesti käytetyssä nominaalisessa partisiipissa, vaan jo itse (karj.) *puhuo* verbissä, vrt. Genetzin TVKK 128 *ilda-ruško rupei puhumah* 'tuntumaan, taivas alkoi tulla ruskean puhuvaksi' (huom. myös Genetzin käännös!) ja aun. *puhuo* 'vivahtella, häivähdellä' sekä suom. *mustanpuhuva* liitännäisen suhteita P. Siro mts. 134, suom. Lnr. Lisäv. *mustanpuhuva* 'svarttrödblå (sås. t. ex. i kallbrand gånget sår)' ja Lnr. *mustanpuuhava* 'svart- l. mörkbrun' (jossa *-puuhava* pro *-puhuva* luultavasti selittyy kansanetymologiaksi).

Vir. *sarnane* adjektiivivia selittäessä saattaisi ensi katsannolta tulla kysymykseen myös eräs toinen homonyyminen *sarn*, gen. *sarna*, joka (Wied. mukaan) esiintyy etelävirossa ja merkitsee 'Wangenknochen', *põse-s.* id. — jos sen alkumerkitys olisi 'poski' tai 'kasvot' (vrt. vir. *pale* 'poski' ja 'kasvot'). Siinä tapauksessa *sarnane* adjektiivi olisi alkuaan merkinnyt 'näköinen' (> 'kaltainen jne.'). Mutta tämä sana on ilmeisesti merkinnyt vain 'poski-luuta, posken ulkonemaa' eikä näin ollen tule kysymykseen tässä tapauksessa (kenties se on sukua suom. *sarvena* 'höfben, höftbenspets' kanssa??).

4. Vir. *käskjalg* 'lähetti' ja sen vastineet inkerissä sekä vepsässä

Puheena oleva yleisvirolainen sana, Wiedemannilla *käsk-* (*käsi-*) *j(alg)* 'Bote', vaikuttaa omituiselta erikoisvirolaiselta idiotismilta. Vrt. mm. Kettusen äskeistä huomautusta Suomalaisen Tiedeakat. Esitelmät ja Pöytäkirjat 1952, s. 195. Kirjallisuudessa en ole huomannut sille esitetyn sukukielistä vastineita. Mutta sillä on vastine ainakin länsi-inkeriläisissä runoissa, niinpä esim. eräessä J. Länkelän muistiinpanemassa runossa SKVR III: 3 s. 438 n:o 3616: 35 ja s. 464 n:o 3676: 25—26 ja: 42:

*Palkollinen, paa satula,
Käskijalka, käännä saani!*

— — —
Käskyjalka, käännä saani, . . .

Tämä saattaa tietysti olla laina virosta käsin. Mutta on yhtä hyvin mahdollista, että se on vanhempaa kantasuomalaista perua, sillä sen vastineen on J. H. Kala aikoinaan merkinnyt muistiin myös keskivepsästä, kuten seuraava ote erästä šimjärveläisestä itkusta osoittaa (SUST 100 s. 310):

Mina kazvatan i libutan

— — —
Armhan käškougan se,

käännettynä 'Minä kasvatan ja nousetan... armasta käskynkuulijata (l. käskyläistä)' (lapsesta puheen ollen). Tämä vepsän *käskgoug(an)* ei ainaakaan liene laina virosta, sillä oletettu virolainen siirtolaisuus vepsäläisillä on tuskin todistettavissa. Näin ollen on syytä ajatella, että kyseessä oleva vir. *käskjalg* on mielenkiintoisia kantasuomalaisia liitännäisiä.

Sopinee samalla huomauttaa, että vanhassa kirjavirossa *käskjalg* sanan sijasta käytetään *käsk* sanaa, vrt. esim. Stahl Leyen Spiegel s. 560 *neist Jummalä kessust* 'det Botten Gottes', s. 651 *lebbi... tema Keskit* 'durch... seine Botten' Göseken Manuctio s. 146 Bott | (*Legatio, nuncius*) *kesk* und A. Thor Helle Kurtzgefasste Anweisung s. 104 *käsk* mm. 'der Bothe'. Sama *käsk* (= s. *käsky*) sanan käyttötapa esiintyy muistaakseni myöskin vir. kansanrunoudessa. Vrt. myös Wiedemannilla *käsk* '3) Bote', *ruttus-k.* 'Eilbote' (runoista), *vihma käsud* 'Vorboten des Regens'.

5. Suom. *asti* postposition vir. vastineesta

Suom. postpositiolle *asti* 'ända till, intill, inpå; ända från, alltifrån', joka lienee *astun (astua)* verbistä johdettu, kuten jo Genetz (Jännes) Suomen Partikkelimuodot 174 on otaksunut, tavataan harvinainen, tähän mennessä huomaamattomaksi jäänyt vastine vanhassa kirjavirossa. Niinpä H. Stahlin Leyen Spiegelissä (Sommer-Theil) s. 723 esiintyy tuon suomalaisen partikkelin vastine lauseessa *sest keick meije nouminne on vaidt kurri nohre põlvest asti* 'denn all unser tichten ist nur böse von Jugend auff'. Tästä harvinaisuudesta on syytä mainita, koska sitä ei tunne edes Wiedemannin sanakirja, ja vanhasta kirjavirostakin se on onnistuttu toteamaan vain tämän yhden ainoan kerran. Wiedemannilla on sen sijaan kylläkin koillisvir. murteen *astik* 'bis, seit' (= *sädik*), joka tietysti tarkalleen vastaa suomesta tunnettua *asti* partikkelin pidempää toisintoa *astikka* = *asti* (ks. Lönnr. Lisävihko).

Viron *asti* on mielenkiintoinen siitäkin syystä, että siitä saattaa olla jään-teitä vielä eräissä liitännäispartikkeleissa, jotka tähän mennessä on selitetty toisin. Kysymykseen tulee nimittäin vir. (Wied.) *sitast, sidast* 'von der Zeit an, von da an, von nun an' ja *sestast* 'von der Zeit an, seitdem'. Wiedemann on Grammatik teoksessaan s. 286 (§ 101, 3, e) selittänyt näiden partikkelien loppuosan *aika (aeg)* sanan elatiiviksi: »*sestast sitast* (st. *sest ajast, sit ajast* von dieser Zeit an).» Tämä selitys ei itse asiassa ole mahdoton, vrt. mm. nykyisessä kirjavirossakin samassa merkityksessä *sest ajast (saadik t. pääle)*. Vokalismin lyhentyminen liitännäispartikkelissa (-*ajast* > murt. -*aast* > -*ast*) ei hämmästyttä. Ilmaukset *sestast, siitast, siidast* esiintyvät vanhassa kirjavirossa ainakin Raamatun ensi painoksesta (v. 1739) lähtien, josta allekirj. on poiminut seuraavat esimerkit: ... *sa olled söitnud sestast kui sa hakkasid*

tänna pävani? IV Moos. 22: 30 (vrt. vir. 1945 v:n Raamattu, Tukholman laitos: . . . sa oled sõitnud sest ajast, kui sa hakkasid tänapäevani); ennekui Ta middagi ettevõttis, sitast olin ma Opetuksen sanat 8: 22 (v. 1945: . . . siitast olin ma); Agga sitast meie vannemad taeva Jummalat on vihhasanud, on ta neid . . . kätte annud Esra 5: 12 (v. 1945: Aga sest ajast, et meie . . .); ja sitast siit sadik ehitakse sedda ja ep olle mitte valmis sanud (v. 1945: ja sest ajast siit saadik ehitatakse seda . . .) Esra 5: 16, sest palju aega on mödaläinud, sidast kui teie . . . ollete läkkitanud I Makkab. 12: 10; Ja niüid, sidast meie sedda olleme teädä sanud, tete teie hästi kui . . . I Makkab. 12: 22; needsinnatsed asjad on ülleskirjotud . . ., sidast temma olli pärrast omma issa üllemaks preestriks sanud I Makkab. 16: 24; mähhärdust ei olle olnud, sitast kui inimessed Ma peäle sanud (esiintymispaikka merkitsemättä, luultavasti myös I Makkab.). Vrt. myös Hupelin Estnisches Wörterbuch (1780) pohjoisvir. *sidaast*, *sidast* 'von nun an', *siitast* 'von der Zeit an, nachgehends', ilmeisesti Raamatun kielestä saatuina.

Vaikka käytettävissäni ei olekaan tietoja noiden partikkelien esiintymisestä nykyvir. kansankielessä, on ilmeistä, että ne ovat olleet (ja kenties edelleenkin ovat jollain ahtaalla alueella) täysin kansanomaisia jollakin pohjoisvirolaisella murrealueella.

Mitä Wiedemannin antamaan sinänsä luontevalta näyttävään *sest-*, *siitast* partikkelien selitykseen tulee, niin sen rinnalla tulisi kysymykseen vielä kaksikin yhtä luontevalta tuntuvaa selitystä. Olisi näet ensiksikin teoreettisesti mahdollista, että ne on muodostettu lisäämällä pleonastinen elatiivin päätte *sest(a)*, *siit(a)* partikkeleihin. Semmoista muodostustapaa on esim. noudatettu mm. vir. partikkeleissa (ks. Wiedemannin sanakirjaa) *kusast* 'von wo' ja *kustast* 'woher, von wo', jotka sisältävät inessiivisen resp. elatiivisen partikkelin *kusa* resp. *kust(a)* + elatiivin *st*-päätteen, kuten Wiedemannin Grammatik teoksessaan mainitussa kohdassa on selittänyt. Tuo *kusast* esiintyy myös jo Raamatun ensi painoksessa, esim. lauseissa *Kussast on selle se tarkus, . . .?* Matt. ev. 13: 54, *kussast temma siis sedda keik sanud?* Matt. ev. 13: 56 (v. 1945 sen sijaan *Kust*). Merkitysoipillisesti eivät nämä ilmeiset elatiivit ole kylläkään ajanmääräyksiä kuten *sestast* ja *siitast* (*siidast*), ja jo siitäkin syystä ne on pidettävä erillään *sestast* ja *siitast* tapauksista.

Ja lopulta *sestast*, *siitast* partikkelien kolmas, allekirjoittaneen mielestä todennäköisin selitysmahdollisuus. Mitä *siitast*, *siidast* partikkeliin tulee, niin näyttää vaikealta erottaa sitä suom. *siitä asti* 'ända därifrån, sedan dess' tapauksesta ja *sestast* partikkelia tunnetuista suom. elatiivi + *asti* konstruktiosta kuten *kirkosta asti* 'ända ifrån kyrkan' ym. Toisin sanoen *-ast* näyttää noissa partikkeleissa juontuvan ylempänä käsitellystä *asti* partikkelista. *i:n* kadonkin (*-asti* > *-ast*) voi helposti selittää analogiseksi, jos ottaa huomioon, että vir. kansankielessä (ja myös vanhassa kirjavirossa) *sti*-päätteiset ad-

verbit laajalti esiintyvät elatiivisina, siis esim. *ilusasti* = *ilusast* 'kauniisti', *parajasti* — *parajast* 'parhailaan' jne. ym. (ks. esim. Saareste EK 1939 s. 222). Saattaa näet luontevasti olettaa, että myös vir. **sestä-*, **sittä-*, **sittäasti* > **sestästi*, **siitasti*, **siidasti* ovat liittyneet näihin elatiivisiin *st*-päätteisiin partikkeleihin.

6. Vanhan kirjaviron *paremi* ja suom. *paremmin*

Tässä puheeksi tuleva pikku kysymys on oikeastaan muoto-opillinen, mutta koska se koskee etupäässä suom. *paremmin* ja vir. *paremi(ni)* adverbien suhdetta toisiinsa, siis tuota suom.-vir. sanaa, se sopii ehkä esittää tässä etymologisten huomioiden joukossa.

On jo aikoja sitten tunnettu tosiasia, että vir. partikkelityyppi *kauē|mini*, *-mine*, *pare|mini*, *kōve|mini*, *-mine*, *-mine* on instruktiivista alkuperää ja vastaa tarkoin suomalaista *kauemmin*, *paremmin*, *kovemmin* tyyppiä. Ainakin jo J. Krohn Viron kieliopissaan (v. 1870) piti tätä vir. partikkelityyppiä instruktiivisena, joskin Wiedemann hiukan myöhemmin (v. 1875) Grammatik teoksessaan (s. 305 § 106, 13) epäili tätä selitystä. Setälän Äännehistoriasta lähtien (ks. s. 380) on vir. *-mini* päätettä yleisesti pidetty kaksinkertaisesta instruktiivin päätteestä johtuneena (*-in-in* > *-ini*), vrt. myös Kettunen Livisches Wb. s. LIII ja Posti SUST LXXXV s. 281.

Tämä (ainakin periaatteessaan) Setälän antama ja muiden tutkijoiden hyväksymä selitys perustuu siihen luonnolliseen oletukseen, että virossa on alkuaan esiintynyt suom. *paremmin* tyyppiä vastaavia yksinkertaisella instruktiivin päätteellä varustettuja adverbjeja: *parempi*, resp. vaihtoehdoisesti (esim. vokaalien edessä) **paremin*, **kōvemi* resp. **kōvein* jne. Tähänastisiin keskusteluihin näistä viron adverbjeista on lisättävä vain se pikku huomautus, että tämä yksinkertaisella *-i(n)* päätteellä varustettu alkuperäisempi vir. adverbi on ainakin vanhan kirjaviron todistusaineiston perusteella esiintynytkin pohjoisvir. kansankielessä, ja sen suhteen ei siis tarvitse turvautua ainoastaan oletukseen. Saareste on EK 1939 ss. 213—4 (ks. varsinkin vastaavaa murrekarttaa!) vir. *ennemine*, *paremine* -tyyppisiä partikkeleita käsitellessään esittänyt Viron pohjoisrannikolta (ilmeisesti Kuusalusta) *-mmi*-päätteisen tyyppin, joka tosin saattaa kuulua suomalaisiin lainailmiöihin eikä tässä kohdassa vanhasta vir. äänne-edustuksesta puhuen näytä juuri paljonkaan painavan. Samoin ei ehkä myöskään Saaresten murrekartassa mk. esiintyvä Etelä-Viljannin *-min* päätte sisällä alkuperäistä kantasuom. instruktiivin *n*:ää, vaan palautuneen sekundääriseen *mini*-päätteeseen samoin kuin liiv. instruktiivin päätte *-in* (*jälgin* 'jaloin' yms.). Mutta vanha kantasuomesta periytyvä *-in* päätte saatetaan sen sijaan kyllä piillä pohjoisvir. 1600-luvun loppuvuosien kirjallisuudessa

esiintyvässä partikkelissa *paremi*, vrt. Lühhikenne Ma Kele Palve Ramat (Riika, 1694) s. 53 *parremi kui minna isse tullen* (= paremmin jos minä itse tulen) ja Ma Kele Koddo ning Kirgo Ramat (Riika, 1695) s. 276 *parremi ja nobbedaminne* 'paremmin ja nopeammin', sama myöskin Saareste-Cederbergin Valik eesti kirjakeele van. mälestisi s. 225, 11. rivi. Muissa tapauksissa on samoissa teoksissa sittenkin pidempi päätte *-mine*: siteerattu Palve Ramat s. 77 *kauaminne pean ollema*, Koddo n. Kirgo Ramat s. 197 *sedda kangeminne*, 237 *nobbedaminne*, 284 *kovveminne . . . sunnib* (= kovemmin pakottaa) jne. Tämä *-mine* on Saaresten mukaan (mk.) ominainen jo Gösekenin (v. 1660) kielenkäytölle ja häntä myöhemmälle pohjoisvir. kirjakielelle sekä esiintyy myös Raamatun ensi painoksessa. *paremi* on siis ominainen ns. »Hornungin kielelle», ja koska »Hornungin kieli» ei muuten perustu juuri suomalaisvoittoiseen vir. rantamurteeseen, ei ole todennäköistä, että tuo *-mi* olisi suoraanaisessa yhteydessä Saaresten mainitsemaan *-mmi*—tyyppiin ja että sitä niin ollen olisi pidettävä suomalaisuutena. On syytä otaksua, että äännelaillista *paremi* adverbityyppiä vielä ainakin 1600-luvun loppuun asti jonkin verran tavattiin Sisä-Viron pohjoismurteissa, jossakin sen keski- tai itäisessä keski-osassa. Päinvastoin kenties *mmi*-tyyppi on saattanut kulkeutua rannikkoalueelle sisävirolaisista murteista ja sitä on siellä jonkin verran suomalais-tettu (huom. *-mm-* vir. *m:n* sijasta!).

H. Stahlin ja G. Müllerin (1600—1606) kielenkäytössä, kuten Saarestekin mk. huomauttaa, ei tämä *mi(ni)*-adverbien tyyppi esiinny, eikä koskaan edes Stahlin Hand- und Haussbuchin neljännessä, v:n 1693 painoksessa. Müllerillä on vastaavissa tapauksissa aina *-m(b)asti*, *-maste*, *-mast*, ja nimenomaan seuraavissa partikkeleissa: SbGEG XV s. 25, 47, 88, 95, 108, 113, 129, 141, 220 jne. *parrembasti*, 41, 133, 149, 158 *sedda parrembasti*; 47 *rickamasti*, 67, 247 *sedda vsinamasti*; 103, 107 *pigkemaste*, 135 *paliu pigkedamasti*; 128 *selgkemasti*; 135 *roym[samb]samasti*; 144 *hirmsamasti*, 244 *veel paliu hirmsamasti*; 149 *sedda sagkedamasti*; 195 *paliu kurjemasti*, 234 *kibbedamasti kannatanuth on*; 250 *vaegkevamast* — vrt. vir. kirjakielellä *paremini*, *rickamini* (*rickamalt*), *usinamini* (*-malt*), *pige(da)mini*, *hirmsamini*, *sagedamini*, *kurjemini*, *kibedamini*, *vägevamini*. Tämä (yhtä hyvin knin myös »Stahlin kielen» *-mbast* jne. 1600-luvulla) tietysti viittaa eri murrealueelle kuin *mi(ni)*-adverbit.

7. Suom. *nukkavieru* ja *vierrä*, vir. *veerema*

Vir. *veerema* verbillä on paitsi yleistä (Wied.) merkitystä 'sich neigen, sich wenden, untergehen (von der Sonne)' jne., *veerema* 'rollen intrans., rutschen, sich wälzen jne.' myös merkityspanuoli 'pudota', vrt. (Wiedem.) *karvoeereb* 'das Haar fällt ab', *karvaveerenud kasukas* 'ein enthaarter Pelz'.

Tämä kansankielessä epätavallinen merkitys 'pudota' esiintyy mm. jo vir. Raamatun ensi painoksessa (1739): *ei pea temma Peast juukse karvagi mahha verema* I Salom. 14: 45; *ei pea so poia Peast ei karvagi mitte mahhaverima* II Sam. 14: 11; *sest ei ühhegi Peast teie seast ei pea juukse karvagi veerma* Apostol. Teot 27: 34. Se esiintyy vanhan kirkkokielen perintönä nykypäivinäkin Raamatun kielessä, esim. vielä v. 1945 Tukholmassa painetussa vir. Raamatussa, missä siteeratuissa kohdissa tapaamme joko *maha veerema* (kahdessa ensin mainitussa sitaatissa) taikka *veerema* (viimeisessä sitaatissa). Tätä silmällä pitäen vir. runokielessä ja muutenkin korkeassa tyyliässä tavattava sanonta *pisar veereb laugelt* tai *silmist* 'kyynel putoaa silmäluomista (resp. silmistä)' ei ole pelkkää kuvaannollista kielenkäyttöä, vaan viittaa *veer(e)ma* verbin erääseen vanhaan merkityspuoleen, joka on tuttu suomestakin, vrt. esim. (Lönnr.) *vierä* mm. 'ramla l. störta ned' ja *vierrä* (*vieren*) 'falla ned från kanten', 'ramla'. Ymmärrettävästi liittyvät tähän myös hieman merkillisiltä näyttävät suom. liitännäiset *nukkavieru* ja *karvavieru* 'luggsliten', jonka viimeksi mainitun lähisukulainen äsken esitetty vir. *karva-veerenud* on.

Vierrä verbillä on suomen ja vironkin ulkopuolella merkitystehtäviä, jotka viittaavat pikemminkin 'putoamiseen' kuin 'vierimiseen'. Vrt. esim. vepsän SUST 100 s. 385 *häupin véreb* 'halkopino vieree (~lakoaa)' (Ladva), 487 *vére* 'paneudu pitkällesi' (jos ei veps. merkityspuoli ole kehittynyt ven. *ва.лѣтъся* verbin vaikutuksen alaisena), jotka on otettava huomioon kerran tämän verbin merkitysoopin lopullisessa selvittelyssä. Tällä kertaa ei ole tarkoitukseeni ryhtyä tuohon vaativaan tehtävään, vaan rajoitun vain näihin huomautuksiin.

8. Suom. *lanttu* sanan vastine virossa.

Vuodelta 1822 on olemassa tieto, että Virumaalla Alutagusessa lanttua on nimitetty *lant* resp. *lantu*. Tieto siitä esiintyy H. Rosenplänterin Beiträge aikakauskirjan XV:ssä vihossa s. 58 (n:o 66) seuraavasti: »*Kalikad* ist das eigentliche Wort, und nicht *kalid*, oder wie man in Allentacken spricht *lantud*» (siis monikossa). Kaikki virolaiset sanakirjat Wiedemannin sanakirja mukaanluettuna vaikenevat tästä sanasta. Prof. Saaresten kirjeellisen tiedonannon mukaan sana on ollut tunnettu viime aikoina vain itäisessä Vaivarassa (*lant* t. *lantu*). Rosenplänterin tiedonanto, joka on peräisin hänen aikalaiseltaan, tunnetulta koillisvirolaisten murteiden tuntijalta O. W. Masingilta, osoittanee, että puheena oleva lantun nimitys vielä viime vuosisadalla Koillis-Virossa oli tunnettu laajemmalla alueella kuin vain Vaivarassa, sillä Masingin tiedot tuskin pohjautuvat Vaivaran murteeseen. Tässä tapauksessa on ilmeisesti kysymys Inkerin suomalaismurteista (vrt.

Viron ink. *lanttu* allekirj. mukaan, vatj. *lanttu*, *lantud* 'lantut' Kettusen Vatjan kielen äännehistoria² ss. 159 ja 185 mukaan) koillisviiron lainautuneesta ruotsalaisperäisestä suomen sanasta *lanttu* 'planta, kälrot' resp. *planttu* (Lönnr.), jonka etymologiaan nähden ks. esim. Tunkelo Kaikuja Hämeestä VIII s. 49.

9. Suom. *erehtyä* verbin vir. vastine.

Tunnettu suom. verbi *erehtyä* (*erhettyä*) 'misstaga sig, vilsefara jne.' (Lnr.) on todennäköisesti johdettu *erä* (*eri*) vartalosta, kuten Kettunen Eestin kielen oppikirja s. 68 ja Vir. 1928, s. 124 (alamuist. I) on otaksunut ja eräät muutkin tutkijat myöhemmin (ks. esim. Rapola Vir. 1935, s. 108 ja Hakulinen SKRK I 263 ja II 11) ovat arvelleet. Sen aikaisemmin oletettu germaanisperäisyys (ks. viimeksi vielä Karsten Folkmålstudier IX 80 s. v. *erhe*) ei näin ollen tule kysymykseen. Kettusen selitys näyttää tähänastistakin varmemmalta, jos otamme huomioon sen, että tuolla suom. verbillä on virossakin ollut arkaistinen vastine. Huomattakoon nimittäin Gösekenin *Manuductio* 249 s.v. *Irren machen: machet ihn nicht irre | errestacket t. mitte*, siis merkityksessä 'älkää harhauttako häntä' (*t. = tedda* 'häntä'). Myöhemmin ei tämä vanhan kirjaviron *errestama* näytä enää esiintyneen, Wiedemannin sanakirjastakin se puuttuu. Nykyaikaistettuna tuo Gösekenin verbimuoto on tulkittava joko *erestaget* tai *ärestaget* (infin. **erestama* resp. **ärestama*), mikä tarkalleen vastaa suom. (transit.) *erehtä*-vartaloa (vrt. vir. *unusta*-<*unohta*-, *mälestä*-<*mälehtä*- ym.); vrt. suom. *erhettää* 'vilseleda, missleda jne.' (Lnr.). Vähemmän todennäköistä on, että Gösekenin *erresta*-vartalon saisi tulkita *erästä*- resp. *ärästä*- muotoiseksi, jolloin se olisi suom. *erehtyä* verbistä riippumaton vir. *ära* (s. *erä*) nominin johdannainen (*ärä*-, *erä*- + *-stä*-). Tässäkin tapauksessa se tietysti sopisi suom. *erehtyä* verbin syntyhistoriaa valaisevaksi paralleeliksi.

10. Vanhan kirjaviron *kooldes*, *kooldis* ja suom. *kooltansa*

F. Oinas on mielenkiintoisessa kirjoituksessaan »Venäläisiä käännöslainoja¹ itämerensuomalaisissa kielissä», Vir. 1952 s. 113 arvellut mm. että H. Stahlilla esiintyvä vir. adv. *kooldes* (v: *kooldes*) 'täysin' kenties olisi venäjän kielen vaikutusta (ts. käännöslaina, vrt. ven. *smertelno ěst hoču* 'minulla on hirveä nälkä' ym.), ollen *koolma* (s. *kuolla*) verbin infinitiivimuoto. Tämän

¹ Ohimenneen sopinee tässä yhteydessä huomauttaa, että näitä on mm. 1930-luvulla (varsinkin Kettusen julkaisun Näytteitä etelävepsästä I—II tekstien pohjalla) käsitelty Tarton yliopiston ims. kielen seminaarissa, luultavasti joskus myös F. Oinaksen läsnäollessa.

vir. adverbien on peruuttamattomasti selittänyt jo M. Weske SbGEG 1881 s. 181 kirjoituksessaan »Ueber bemerkenswerthe Formen in dem ältesten estnischen Buch» (mk. ss. 171—183), jossa ansiokkaalla tavalla käsitellään Stahlin Hand- und Haussbuch (1632—38) teoksen arkaistisia possessiivisuffiksiadverbeja ja jota myöhemmät vir. possessiivisuffiksien käsitelijät (Mark, Saareste) eivät — ikävä kyllä — ole ottaneet huomioon. Mainitessaan esimerkkejä Stahlin em. teoksesta (esim. *kuiwawat erra kohldes* 'verdorren ganz'), Gösekeniltä (v. 1660, *kooldes*) ja v:n 1700 virsikirjasta (*nink kohldes erra nehdtud*) ja aivan oikein yhdistäen niihin Wiedemannin vir. kieliopissa esiintyvän *koolde* adverbien (Wiedemann EGr. s. 302 § 105, 10 *koulde* [gänzlich, *kogu*]) Weske tekee sen luonnollisen johtopäätöksen, että po. vir. adverbi vastaa suom. *kooltansa* adverbia ja näin ollen on *koko* sanan possessiivisuffiksinen adessiivimuoto. Haluamatta lisätä tähän kokoamaani 1600-luvun kirjaviron po. adverbia koskevaa runsaahkoa aineistoa mainitsen Wesken esityksen täydennykseksi vain, että *kooldes* esiintyy jo Stahlin Anführungs-kieliopissa (1632), vrt. mts. 30 *gantz vnd gar | kogkonis | kohldes* ja s. 61 *Gantz auss [gar auss] kohldes*, että Stahlin Leyen Spiegel teoksessa (1641—1649) siitä esiintyy myös toisinto *kooldis*, vrt. mts. 544 *eth meije mitte kohldis errakaotut olleme* 'dass wir nicht gar auss sind', ja että Gösekenin Manuctio teoksessa se esiintyy enimmäkseen *kohldes* asussa, vrt. mts. 46 *koggones | kohldes gänzlich | gantz und gar*, s. 49 *koggones | kohldes | gantz und gar*, s. 450 von Grund aus [*funditus*] . . . | *kohldes*, vrt. sittenkin myös s. 200 *gänzlich | kooldes*.

JULIUS MÄGISTE

Zu einigen estnischen und finnischen Wörtern

1. Nordestn. *kurtma* und ingermanländischfi. (-kar.)-wot. *kurtaa* bzw. *kurttele-* 'klagen' werden mit südestn. *kurtma* 'stehen bleiben, sich lagern' (zum Beispiel von einer Kuh, die Heimweh hat und sich hinlegt) und liv. *kuřtā* 'stehen bleiben; ich lagern' (z.B. *ni'emāt kuřtabāD* 'die Kühe lagern sich, bleiben lagernd') nach einer semasiologischen Analyse etymologisch identifiziert, wobei die Bedeutung 'klagen' als die ursprünglichere angesehen wird. Weiterhin wird vermutet, dass mordw. *kortams* 'sprechen, reden' derselben Sippe zugehört. Von der Grundbedeutung 'klagen' aus ist man ostseefinnischerseits stellenweise zu der Bedeutungsnuance 'klagend stehen, sich lagern', im Mordw. dagegen zu der Bedeutung 'klagend sprechen, beklagen' >

'sprechen, reden' gelangt, wozu auch einige (zum Teil in etymologischer Hinsicht jedoch nicht ganz einwandfreie ostseefi. und indoeur. Parallelen vorliegen.

2. Die Erklärung von Toivonen und Kettunen, nach der als ingermanländischkar. und. wot. (Kukkosi) Zeitwort *lätä*, Pres. *läkkään* 'sprechen' mit dem estn. Verb *lāgisema* 'lärmen', weps. *läkätada* 'keuchen' u.a. etymologisch zusammenhänge (Toivonen hat ausserdem noch mordw. *läkams* 'athmen usw.' herangezogen) und ursprünglich ein onomatopoeisches Wort gewesen sei, wird vom Verf. dahin modifiziert, dass man im Falle *lätä* eher von einem Stamme mit dem kurzen *-k-* (**läkä[ʔ]ä-*) ausgehen soll und dass man die Wörter mit *-kk-* (weps., mordw., estn.

lākastama) höchstens als recht unsichere Angehörige dieser onomatopoetischen Sippe ansehen könnte, falls sie überhaupt mit den ostseefi. *k-*Wörtern (*lätä*, *lāgisema*, fi. *lākistä*) verwandt sind. Estn. *lāgisema*, fi. *lākistä* und das zu besprechende *lätä* sind also miteinander unmittelbar verwandt, weil die onomatopoetischen Stämme auf *-se-* und *-aida-*, *-äidä-* (vgl. *lākise-~*lākäidä-*) in den ostseefi. Sprachen nebeneinander sehr häufig vorkommen und in den ingermanländischen Dialekten neben *lakkä-* (<*lākä[i]dä-) auch *lākise-* mit der Bedeutung 'sprechen' bekannt gewesen ist, wie man aus dem ingermanl. Deverbalsubstantiv *lākinä*, *lākkinä*, *lākine* 'Sprechen' erschliessen darf, die offenbar vom Stamme *lākise-* abgeleitet sind. Die Grundbedeutung dieser Sippe dürfte 'lärmen, schreien u. dgl.' gewesen sein, und man hat auch ostseefi. semasiologische Parallelen mit dem Bedeutungswechsel 'schreien, lärmen' > 'sprechen' (vgl. estn. *rääkima*, liv. *rekkāndz*). Mit Rücksicht auf diese Grundbedeutung darf man vielleicht auf die bisher ungeklärten südestnischen Verba *lāgünemä* 'anfangen zu brennen' und *lāut(ä)mä*, in der estn. Schriftsprache *lāutma* 'anzünden' so erklären, dass sie Ableitungen vom Deverbalsubstantiv **lākü* (regelrecht abgeleitet vom Verb *lākise-* mit der Bedeutung 'Lärm, Prasseln, Knistern') darstellen und also ursprünglich mit dem beim Feuermachen zustandekommenden Lärm, Prasseln, Knistern u.dgl. in Verbindung zu setzen sind. Eine Parallele dazu liegt im olon. Zeitworte *hoastoa* vor.

3. Estn. *sa(a)rmane* 'ähnlich, gleich usw.', veraltet *sarn(a)* usw. wird nach einer eingehenden Darstellung seines Gebrauches in der Schriftsprache des XVII. Jh. mit fi. *saarna* 'Predigt', kar. *šoarna* 'Märchen' u.a. und der damit verbundenen fi.-ugr. (lapp., ostj., tscher.) Sippe etymologisch zusammengestellt. Da fi. *saarna* und seine fi. Stammverwandten einer Wortfamilie zugehören, die ursprünglich die Bedeutung 'sprechen, Sprechen u. dgl.' gehabt hat, kann ihre Zusammenstellung u.a. mit estn. *sa(a)rmane*, *sarn* durch die ostseefi. Parallele, die im Falle estn. *üttema* 'sprechen', *jutt* 'Rede, Gespräch', fi. *juttu* 'Gespräch' u.a., kar.-olon.-lud. (weps.) *jüttü* 'Waise, Art', *jüttüš*, *jüttüs* 'gleich, ähnlich u.a. vorliegt, unterstützt werden.

4. Für estn. *kāskjalg* 'Bote', das als eine recht eigentümliche Zusammensetzung (von *kāsk* 'Befehl' und *jalg* 'Fuws') auffällt, werden Gegenstücke in der ingermanländischen Volksdichtung (*Kāski-*, *Kāskyjalka*,

vielleicht jedoch eine Entlehnung aus dem Esnt.) und im mittelweps. *kāskgoug(an)* festgestellt, wodurch es wahrscheinlich wird, dass diese Zusammensetzung eine recht alte, möglicherweise ins Urfinnische zurückreichende Bildung darstellt.

5. Im Sprachgebrauch von H. Stahl (XVIII. Jh.) ist ein einziges Mal die sonst im Estn. nicht bekannte Postposition *asti* 'von . . . auf' belegt, die natürlich mit fi. *asti* 'bis zu usw.' identisch ist. Nach dieser Feststellung taucht ungezwungen die Frage auf, ob dieselbe Postposition nicht auch in den estn. (veralteten, insbesondere in der altertümlichen Kirchensprache gebrauchten) Partikeln *siitast*, *siidast*, *sestast* 'von der Zeit an, von da an, seitdem' vorliegen dürfte, die als Zusammensetzungen von *siit(tä)*, *siid(ä)*, *sest(ä)* + *ast(i)* angesehen werden können. Diese Partikeln hat man bisher anders erklären wollen.

6. Im nord-estn. Hand- und Hausbuch vom J. 1695 (herausgegeben in Riga) taucht das seltsame Adv. *parremi* 'besser' (anstatt *paremini*, *-mine*) auf, das natürlich mit fi. *paremmi* 'ds.' identisch ist und die ältere Gestalt von estn. *paremini* (*-ne*) darzustellen scheint. Man pflegt den Adverbialtypus *paremini* (*kauemini* 'länger', *kõvemini* 'fester' usw.) im Estn. so zu erklären, dass man ihn als mit der zweifachen Instrukтивendung *-in* + *-in* gebildet ansieht und das Vorkommen von **paremi(n)* im Estn. annimmt. Diese Annahme ist also nicht notwendig, weil die angenommene ursprünglichere Adverbvariante *paremi* im Estn. wirklich vorgekommen ist.

7. Man macht darauf aufmerksam, dass das bekannte ostseefi. Zeitwort estn. *veerema*, *veerima*, fi. *vierrä* usw. ausser der geläufigen Bedeutung 'sich neigen, sich wenden usw.' auch die Bedeutungsnuance '(herab-, ab-) fallen' hat, die u.a. in der ältesten estn. Bibelübersetzung vorkommt und aus den interessanten Zusammensetzungen estn. *karvaveerenud* und fi. *karvavieru* 'enthaart' (= 'von dem das Haar abgefallen ist') erschlossen werden kann.

8. Schon im Jahre 1822 ist von O. W. Masing aus dem östlichen Wierland (Allentacken) das estn. Dialektwort (Plur.) *lantud* 'Schnittkohl' erwähnt, das später in Vergessen geraten ist und nie mehr in den estn. gedruckten Wörterbüchern erwähnt wird. Es ist etymologisch mit fi. (auch ingermanländischfi.) *lanttu* ds. (<Schwed.) identisch.

9. Fi. *erehtyä* 'sich irren usw.', das früher (zuletzt noch von Karsten) als ein von einem entlehnten germ. Stamme gebildetes

Verb angesehen worden ist und jetzt als ein einheimisches vom Stamme *erä* (*eri*) abgeleitetes Wort erklärt wird, hat ein altertümliches Gegenstück in der alten estn. Schriftsprache besessen, vgl. (nach Göseken, 1660) *errestacket t(edda) mitte* 'machet ihn nicht irre'. Dieses in der späteren Literatur nicht mehr erwähnte estn. Verb bestätigt also seinerseits auch die einheimische Erläuterung von fi. *erehtyä*.

10. Das veraltete, in der Schriftsprache des XVII. Jh. geläufige estn. Adv. *kooldes*

(*kohldes*) 'gänzlich usw. 'ist eine mit dem Possessivsuffixe der dritten Person gebildete Partikel, identisch mit fi. *kooltansa* (von Stammworte *koko*, estn. *kogu*), wie schon M. Weske im Jahre 1881 festgestellt hat. Mit Rücksicht auf diese sicherlich richtige Deutung wird die jüngst gegebene Erklärung von F. Oinas, nach der estn. *kooldes* eine Infinitivform des Zeitwortes *koolma* 'sterben' und als eine russische Lehnübersetzung zu werten sei, hinfällig.

JULIUS MÄGISTE